

Kelet-Közép-Európa jövőjéről szóló tervek a második világháború idején

Ernyei Katalin

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar — doktorandusz

Külgazdasági és Külügyminisztérium — munkatárs

Bevezetés

A háború utáni világrend amerikai érdekek szerinti alakítása a State Department diplomatáit és szakértőit is aktívan foglalkoztatta, az erről való gondolkodás már 1939-ben megkezdődött. 1941 decemberében, a Pearl Harbort ért japán támadást követően új szakaszba lépett az amerikai külügyminisztérium háborús küldetése. 1942 februárjában kezdte meg működését az *Advisory Committee on Post-War Foreign Policy* (a *Háború Utáni Külpolitika Tanácsadó Bizottsága*, a továbbiakban: Tanácsadó Bizottság).¹ A Tanácsadó Bizottság által megfogalmazott javaslatok a legfelsőbb politikai vezetésig is eljutottak, ezért kijelenthetjük, hogy annak tevékenysége meghatározó volt a háború utáni világrend formálásában. Az európai és Európán kívüli országok határainak, politikai és gazdasági berendezkedésének kérdése így az amerikai külügyi tervezés egyik központi témájává vált. A szakértők nagy energiát fektettek abba, hogy megértsék a háborúhoz vezető társadalmi, politikai és gazdasági folyamatokat, majd javaslatot tegyenek azok jövőbeli kiküszöbölésére. Számos dokumentum keletkezett az egyes országok és régiók amerikai szempontból ideális berendezkedésének feltárására katonai, gazdasági, politikai vagy jogi szempontból. Magyarországot érintően is számos elemzés, vélemény, jelentés és felvetés látott napvilágot, és tárgyalták egy Magyarországot is magába foglaló kelet-európai államszövetség („Kelet-európai Unió”) lehetőségét. Ez azt a célt szolgálta volna, hogy ütközőállamként mind a német, mind a szovjet politikai és katonai behatást csökkentse Európában, biztosítsa a gazdasági együttműködést az elmaradott régiókban, illetve feloldja a térségben uralkodó, évszázados kisebbségi konfliktusokat, vagyis orvosolja azt a problémát, melyet az első világháborút lezáró béke nem tudott megoldani.

„Paths not taken”, vagyis „Be nem járt utak”, szól az amerikai szempontból legfontosabb huszadik századi külpolitikai dilemmákat bemutató tanulmánykötet címe.² A tanulmányok rávilágítanak azokra a kérdésekre, amelyek az Egyesült Államok külpolitikai döntéshozóit befolyásolták egy-egy meghatározó történelmi helyzetben. Kutatásom tárgya hasonló módon a be nem járt utak, mégpedig a Kelet-európai Uniót érintő elképzelések és az azok megghiúsulá-

¹ A Bizottság felállításának körülményeiről és összetételéről lásd: NOTTER 1949; ROMSICS 1992a.

² NIELSON 2000.

sát kiváltó tényezők feltárása, elsődlegesen a Tanácsadó Bizottság és albizottságainak munkája során keletkezett levéltári dokumentumok segítségével. A kutatás során korábban publikált elsődleges forrásokat is felhasználok, amelyek az amerikai külpolitikát alakító döntéshozóktól származnak. Közülük többen Rooseveltnél jóval szélesebb és teljesebb rálátást egyrészt azokra a dilemmákra, amelyekkel a főszereplők szembesültek a világháború során változó erőviszonyok hatására, másrészt arra a gondolatmenetre és világgépre, amelyben az Egyesült Államok Közép-Európával kapcsolatos elképzelései megjelentek. A vizsgálatot természetesen korábbról kell kezdenünk, hiszen a Roosevelt-éra legfontosabb külpolitikai gondolkodói a világháború idején már komoly tisztséget töltöttek be, gondolkodásukat még első világháborús és wilsoni hatások formálták.

Jelen tanulmányban bemutatom e téma összetettségét, a szereplőket és a fő forrásokat, amelyeknek a vizsgálata a doktori kutatásom tárgya. A téma felvázolásához röviden ismertetem a Tanácsadó Bizottság létrejöttét, legfontosabb tagjait, illetve azokat a konföderációs elképzeléseket, amelyek megtárgyalásáról forrással rendelkezünk. Kitérek arra is, hogy a bizottsági és albizottsági üléseken milyen felvetések hangzottak el a már említett konföderációs javaslatokkal összefüggésben.

A téma jelentősége, felvetendő kérdései

Közép-Európa az első világháború pusztítását, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását és a törékeny békét jelentő trianoni békeszerződés aláírását követően bizonytalan jövőnek nézett elébe. A nemzetállamok kialakulása ellenére nem csitultak a térséget korábban szétfeszítő nemzetiségi ellentétek, a politikai, ideológiai és hatalmi csatározások. A világháborúval, majd Európa térképének átrajzolásával járó gazdasági és társadalmi nehézségek olyan kihívást jelentettek a korszak politikusai számára, amelyre a két világháború közötti időszakban különböző válaszok születtek. Közép- és Kelet-Európában a nemzetgazdaságok megerősödéséért kitűzött célok mellett tovább erősödött a nacionalizmus és a revizionizmus, amelynek útja egészen a második világháborúig vezetett. Ezzel párhuzamosan tovább élt az a gondolat is, amely a 19. századi Kossuth-féle Dunai Konföderáció tervéhez hasonlóan a közép-európai nemzetállamok összefogásában, egy közös, nagy államalakulattá válásában látta a kiutat a fennmaradásért vívott harcból.³ Az első világháború végének közeledtével egyértelművé kezdett válni, hogy a Monarchia átalakítása már bizonyára nem lesz elég, az államalakulat túlélése érdekében legalább a dinasztikus állameszme radikális reformja szükséges. Jászi Oszkár magyar politikus 1918-ban a *Monarchia jövője: A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok* című tervezet-

³ Közvetlen előzménye ezen gondolatnak Friedrich Neumann német politikus (1860–1919) 1915-ben megjelent *Mitteleuropa* című munkája volt. Neumann ebben egy Magyarországot, Ausztriát és Németországot magában foglaló, vámhatárok nélküli nagytérség létrehozása mellett érvelt, amely az elképzelés szerint a közép-európai régió történelmi, szerves együttműködésén alapult volna, megőrizve a két európai birodalom területi integritását.

ben vázolta konföderációs javaslatát, amely az Osztrák–Magyar Monarchia helyén létrejövő dunai nemzetek társulását vetítette előre. Jászi gondolatait az a tény hívta életre, hogy a világháború előrehaladtával az antant tagállamai előtérbe helyezték a kisállami gondolat és a nemzetiségi elv érvényesítését a közép-európai viszonyok rendezését illetően, de maga IV. Károly is elkötelezett volt egy föderatív jellegű átszervezés mellett.

Trianon egy időre ellehetetlenítette a föderációs érveket, és a nacionalizmust igazolta a régió nemzetei számára. A második világháború időszakában a kiútkeresés néhányakban ismét életre hívta az államszövetség gondolatát, s ennek népszerűsítésében az emigráns politikusok játszottak főszerepet. Közülük öten — Habsburg Ottó (1912–2011), Edvard Beneš (1884–1948), Milan Hodža (1878–1944), Władysław Sikorski (1881–1943) és Eckhardt Tibor (1888–1972) — kapcsolatrendszerüknél és befolyásuknál fogva az amerikai politikusok és diplomaták egy részét meg tudták győzni a közép-európai államszövetség létrehozásának szükségességéről. Az igazi kérdés az volt, mi szolgálná igazán az Egyesült Államok érdekeit hosszú távon. A Kelet-európai Unió terve végül nem vált a hivatalos amerikai külpolitikai stratégia részévé, s ennek számos oka volt, ám a második világháború első felében a kérdés még nem volt eldöntött. Az Egyesült Államok külpolitikai gondolkodóit aktívan foglalkoztatta a kérdés, hogy a háború győztes befejezése után milyen szerepet játszik majd országuk az új világrend kialakításában. A feltörekvő tengerentúli ország a két világháború között az aktív világpolitikai szerepvállalás és a passzív, az európai konfliktusoktól önmagát távol tartó magatartás között ingadozott. Eközben erősen jelen volt az igény az első világháború és az azt lezáró béke tanulságainak levonására, ahogy az számos politikus és diplomata visszaemlékezéséből kiolvasható.

Az Egyesült Államok számára a második világháború egyedi tapasztalatokkal és következményekkel járt. Régóta foglalkoztat a kérdés, miként alakította Franklin Rooseveltnél a külpolitikája az amerikai nagyhatalmi gondolkodást, hogyan hozta meg döntéseit, melyek az USA globális szerepvállalása útján hosszú időre meghatározták a történelem alakulását. A közép- és kelet-európai régiót érintő amerikai szerepvállalás vagy éppen annak hiánya kiváló terepe ennek a vizsgálatnak, hiszen megmutatja, hogy vélt vagy valós nagyhatalmi megfontolásokra hivatkozva miként fordította el tekintetét a tengerentúli nagyhatalom a két világháború kirobbanásának helyszínétől. A Tanácsadó Bizottság dokumentumait olvasva az a benyomásunk, hogy a szereplők előtt nem sejtett fel az évszázados nemzetiségi konfliktusoktól és szövvényes politikai viszonyoktól terhelt régió problémáira olyan megoldás, amely egyben megfelelően képviselte volna az Egyesült Államok érdekeit is, és amelyet hitelesen tudott volna támogatni a nemzetközi közösség előtt. Ennél azonban fontosabb, hogy még mélyebben értsük a külpolitikai gondolkodók, szereplők meggyőződését, a folyamat döntéshozatali mechanizmusát, az elnök személyes benyomását. Mint „meg nem történt történelemmel”, a témával kevesen foglalkoznak, a második világháborúval foglalkozó tengerenyi szakirodalomnak csak elenyésző része foglalkozik a közép-kelet-európai régió történetében játszott amerikai szerepvállalással. Célom a téma kutatásával ennek a szerepvállalásnak a bemutatása.

Emellett fontosnak tartom a témát a közép-európai történelem külön fejezeteként is vizsgálni. Trianonnak köszönhetően az egész 19. század általánosságban a közép- és kelet-európai nemzetiségek folytonos harcaként él az európai tudatban, amelyben nem volt helye a nemzetiségek összetartásának, egy közös célért való összefogásának a nagyobb hatalmakkal szemben. A politikai realitás természetesen ebbe az irányba mutatott, azonban érdemes megemlékez-

nünk és tanulságokat levonnunk abból a fejezetből is, amely az államszövetség tervével egy élhetőbb jövő lehetőségét biztosíthatta volna a régió népei számára. Tanulságokat rejt az is, miért nem erre a végre futott ki a történet. Végül, de nem utolsósorban a témát tekinthetjük úgy is, mint az európai integráció egyik fejezetét, amely már az első világháború előtt elkezdődött.

A Bizottság felállítása és konföderációval kapcsolatos munkája

Az amerikai Külügyminisztériumban felállított testületek által keletkeztetett iratanyag ma teljes terjedelmében kutatható. Az ezekkel kapcsolatos első publikáció Harley A. Nottertől származik, aki a Tanácsadó Bizottság titkáráként Truman elnöktől kapott megbízást egy összefoglaló-értékelő kiadvány elkészítésére 1946-ban. A kötet 1949-ben jelent meg *Postwar Foreign Policy Preparation 1939–1945* címmel. Később, 1970-ben maguk az eredeti dokumentumok átkerültek az Amerikai Nemzeti Levéltárba, majd a gyűjtemény 1974-ben nyílt meg a korszakot kutatók előtt *Notter-files* (Notter-akták) címmel, páratlan lehetőséget teremtve ezzel a történészek számára. Ezt megelőzően visszaemlékezésekre, naplóbejegyzésekre, sajtómegjelenésekre, táviratokra, illetve a politikusok nyilatkozataira, beszédeire támaszkodhatott a kutató. Bár ezek a források szükségesek, önmagukban nem elegendők a téma teljes feltárásához: sok esetben szubjektívek, részrehajlók voltak, vagy kódolt nyelvezen íródtak. A Notter-gyűjtemény a külpolitikai döntésekhez vezető folyamatot a maga teljességében tárja elénk. Számos bizottsági feljegyzés szó szerint tartalmazza a felvetéseket, ezáltal egyszersmind a legösszintébb forrása Amerika háborút követő világrendről alkotott perspektívájának kialakulásáról.⁴

Harley Notter kiadványa mutatja be az amerikai béke-előkészítő munka minden részletét a kezdetektől a háború lezárásáig, és forráskiadványként ez alatt az időszak alatt a külügyminisztériumi bizottsági munka legfontosabb dokumentumait. A háború kitörése után az elnök és a politikai vezetés is szükségesnek látta a béke politikai irányának meghatározását. A New York-i Külkapcsolatok Tanácsa⁵ Hamilton Fish Armstrong főtitkár és Walter H. Malloy ügyvezető igazgató kezdeményezésére már 1939. szeptember 12-én javasolta George S. Messersmith külügyminisztériumi helyettes államtitkárnak, hogy bővítse a külkapcsolatokkal kapcsolatos tanulmányait, és tegye azokat a minisztérium számára is elérhetővé. A külügyminisztérium részéről Cordell Hull külügyminiszter (1871–1955) különleges tanácsadóját, Leo Pasvolsky (1893–1953) orosz származású közigazdászt jelölte ki a feladatra, hogy a béke-előkészítés kérdéseivel foglalkozzon. Pasvolsky nem vett részt az *Inquiry*⁶ munkájában, de

⁴ A Notter-aktákból gyűjtötte össze a Magyarországot érintő dokumentumok mintegy harmadát Romsics Ignác történész 1991-ben, amelyeket teljes terjedelemben közölt az *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról* című kötetben. Az itt publikált dokumentumok felbecsülhetetlen források a magyar történelem alakulásának megismeréséhez az Egyesült Államok szemszögéből, a forrásoknak azonban csak egy apró szelete ismerhető meg belőle, a kép még korántsem teljes.

⁵ Az amerikai Külkapcsolatok Tanácsa egy független, párton kívüli szervezet, amely a nemzetközi kapcsolatok és külpolitika témaival foglalkozik, székhelye New Yorkban található.

⁶ Az Inquiry Bizottságot Wilson elnök hozta létre. Célja az volt, hogy előkészítse az Egyesült Államok békétárgyalásokra vonatkozó javaslatait és irányelveit az első világháború utáni világ átrendezésére, és közvetlenül az elnök irányítása alá tartozott. Bővebben az Inquiry megszervezéséről és működéséről a magyar szakirodalomban lásd Glant Tibor történész munkáit, például: GLANT 2020.

— akkor még újságíróként — tudósított a párizsi békekonferenciáról. A cári Orosz Birodalom területén született, gyermekként vándorolt ki az Egyesült Államokba családjával. Származásából is fakadóan jól ismerte a kelet-európai régiót, közgazdászként a térség gazdasági együttműködésének lehetőségeit vizsgálta. Ebben az időszakban jelent meg a külügyminisztériumban az igény arra, hogy az előkészületi munka a szervezet keretein belül történjen. 1939. december 27-én Hull külügyminiszter döntést hozott arról, hogy a State Departmenten belül létrehoznak egy bizottságot a háború utáni problémák kezelésére. E bizottság — *Advisory Committee on Problems of Foreign Relations*, vagyis Külügyi Kapcsolatokkal Foglalkozó Tanácsadó Bizottság — és albizottságai a háborús helyzetből fakadó, azonnali problémákra és hosszú távú kérdésekre egyaránt javaslatokat dolgozott ki, elnöke Sumner Welles külügyminiszter-helyettes (1892–1961) lett. Három albizottság felállítását határozták el, amelyek a politikai, gazdasági és fegyverleszerelési kérdésekkel foglalkoztak.⁷ Az előkészítő munka nagyrészt ad hoc jellegéből és a szervezett kutatói stáb hiányából fakadóan a bizottság tevékenysége visszaszorult, bár formálisan nem szűnt meg, de átszervezték.⁸

Az új bizottság felállításával kapcsolatban Hull külügyminiszter az alábbiakat írta Roosevelt elnöknek 1941. december 22-én:

„Összhangban az Ön által nemrégiben nekem és a külügyminiszter-helyettesnek kifejezett kívánságával, miszerint a Külügyminisztérium folytassa és bővítse előkészítő munkáját annak érdekében, hogy az ország hatékonyan részt vegyen azoknak a hatalmas és összetett nemzetközi kapcsolatokkal kapcsolatos problémáknak a megoldásában, amelyekkel a világ és mi is szembe fogunk nézni az agresszív erők végleges legyőzése után, és hogy e célból egy különbizottságot hozzanak létre a minisztériumban az én elnökletemmel, örömmel teszek megfelelő lépéseket kívánságai teljesítése érdekében. [...] A Bizottság feladata lesz a szükséges tanulmányok elvégzése és az Ön elé terjesztendő ajánlások elkészítése. Feladata lesz, hogy az Atlanti Nyilatkozatban és a háború utáni politikáról szóló egyéb nyilatkozatokban megfogalmazott általános elveket konkrét politikák és intézkedések programjává alakítsa át. Ennek megfelelően az általános biztonság, a fegyverkezés korlátozása, a szilárd nemzetközi gazdasági kapcsolatok és a nemzetközi együttműködés egyéb, egymással elválaszthatatlanul összefüggő területein fog dolgozni, amelyek megvalósítása elengedhetetlen a tartós világbéke és a gazdasági fejlődés szempontjából. [...] Mindez azt a célt szolgálja, hogy az Önök elé terjesztett ajánlások megfelelően figyelembe vegyék az összes szempontot a régi rendszerek kívánatos javításait vagy módosításait, valamint az esetlegesen lehetségesnek és szükségesnek ítélt teljesen új megoldásokat illetően.”⁹

Az új testület neve *Advisory Committee on Post-War Foreign Policy*, vagyis *Háború Utáni Külpolitikáért Felelős Tanácsadó Bizottság* (továbbiakban: Tanácsadó Bizottság) lett, munkáját Cordell Hull külügyminiszter elnökeként, Sumner Welles külügyminiszter-helyettes alelnökként irányította.¹⁰ Az új testület az előzőhöz képest egy alapvetően más felvetés mellett kezdte

⁷ NOTTER 1949: 18–22.

⁸ NOTTER 1949: 40.

⁹ Idézi NOTTER 1949: 63–64.

¹⁰ NOTTER 1949: 64.

meg működését, a háború megnyerése ugyanis már valószínűsíthető volt az amerikaiak számára. Ennek tudatában nem volt kérdéses, hogy az USA-nak meghatározó szerepet kell játszania a kialakuló világrendben, és az ebben megjelenő lehetőségek legteljesebb kiaknázása érdekében minden lehetőséget és tényezőt igyekeztek megvizsgálni.¹¹ A Bizottság első ülésére 1942. február 12-én került sor, a munka támogatására politikai, jogi, területrendezési, gazdasági, biztonsági és európai rendezésért felelős albizottságok jöttek létre. Külön testület foglalkozott a Népszövetség helyett felállítani kívánt nemzetközi szervezet létrehozására irányuló kérdésekkel.¹² Ezek összetételéről és működéséről Harley A. Notter összefoglaló műve részletesen beszámol,¹³ ahogy annak a kutatócsoportnak (*Research Staff*) a felállításáról is, amely a Bizottság és az albizottságok munkáját volt hivatott hatékonyabbá tenni.¹⁴ A kutatócsoport elnöke Leo Pasvolksy, operatív vezetője maga Notter lett, aki a Tanácsadó Bizottság munkájában titkárként vett részt.¹⁵ A Kelet-európai Unió tervével az albizottságok közül többnyire a Politikai Albizottság foglalkozott.

A Bizottság üléseit a külügyminiszter vagy távollétében a helyettes külügyminiszter elnökölte. Cordell Hull az Egyesült Államok leghosszabb ideig szolgáló külügyminisztere volt, 1933-tól 1944-ig töltötte be ezt a tisztséget Franklin D. Rooseveltnél elnöksége alatt. Kulcsszerepet játszott az Egyesült Nemzetek Szervezetének létrehozásában, ezen munkásságáért 1945-ben Nobel-békedíjat kapott. Hull a multilateralizmus és a nemzetközi együttműködés elvét képviselte, a szabadkereskedelem szószólója volt. Külügyminiszterként a legfontosabb döntésekhez járult hozzá, az elnökkel való kapcsolata azonban nem volt felhőtlen: emlékiratait olvasva hamar észrevehető, milyen gyakran panaszkodik a külügyminiszter azok miatt az esetek miatt, amikor jogköreit megsértették, vagy olyan intézkedéseket és javaslatokat tettek, amelyek ellentétben álltak a Külügyminisztérium politikájával. Különösen kifogásolja Rooseveltnél gyakorlatát, hogy saját személyes képviselőit küldte ki, hogy külföldi kormányokkal tárgyaljanak, vagy bizonyos feladatokat végezzenek el helyette.¹⁶

A State Department vezetői közül a külügyminiszternél nagyobb érdeklődést mutatott Európa iránt Adolf A. Berle külügyminiszter-helyettes (1895–1971), aki az első világháborút

¹¹ NOTTER 1949: 69.

¹² Az albizottságok pontos, eredeti elnevezése: Subcommittee on Political Problems, Special Subcommittee on International Organization, Special Subcommittee on Legal Problems, Subcommittee on Territorial Problems, Subcommittee on Security Problems, Subcommittee on Economic Reconstruction, Subcommittee on Economic Policy, Committee on Post-War Foreign Economic Policy, Special Subcommittee on Problems of European Organization.

¹³ NOTTER 1949: 96–148.

¹⁴ Elsőként a Division of Special Research elnevezésű kutatócsoport jött létre, ez 1941 februárjától 1943 januárjáig működött, majd szerepét átvette a Divisions of Political Studies and Economic Studies nevű testület. Működésükről, összetételükről lásd: NOTTER 1949: 149–159.

¹⁵ NOTTER 1949: 154.

¹⁶ PRATT 1966: 76–77. Ezzel kapcsolatban Julius W. Pratt amerikai történész ezt írja: a sok új szövetségi ügynökséggel kapcsolatban, amelyeket abban az időben hoztak létre, megjegyzi, hogy bár mindegyiknek megvolt a maga sajátos küldetése, sok esetben joghatóságuk átfedte egymást, sőt még a kabinet osztályaiba is beavatók. Ez rendezetlenséget és problémákat okozott. Mégis, ez a „lazaság az ízületek körül”, ez a rugalmasság és lehetőség, amit Henry Stimson egyszer „a Roosevelt-kormányzat velejáró rendetlenségének” nevezett, vonzóvá tette a közszolgálatot bizonyos merész és képzett emberek számára. Emellett ösztönözte őket jobb teljesítményre is. Rooseveltnél kedvelte a versenyképes megközelítést az adminisztrációban, nemcsak azért, mert ez a nagy döntéseket az elnökre bízta, hanem talán még inkább azért, mert lehetőséget adott neki arra, hogy kipróbálja és fejlessze beosztottjai képességeit. Hogyan lehet eldönteni, hogy melyik ember, melyik megközelítés jobb? Az egyik válasz az volt, hogy hagyjuk őket „küzdni”. PRATT 1966: 76.

lezáró béketárgyaláson Párizsban az amerikai delegáció egyik legfiatalabb tagjaként az orosz és az északkelet-európai ügyek tanácsadója volt. Berle — az *Inquiry* néhány tagjával együtt — tiltakozott az amerikai küldöttség vezetőinek „engedékenysége” miatt a békekonferencia során, így diplomáciai karrierje egy időre megszakadt. 1932-től kezdve viszont elnöki tanácsadó, majd 1938-tól külügyminiszter-helyettes lett, s ebben a minőségében feladata volt az emigráns politikusokkal való kapcsolattartás is. Így ismerkedett meg az emigrációban élő Eckhart Tiborral és Pelényi János washingtoni magyar nagykövettel, aki az USA-nak küldött magyar hadüzenet miatt 1941-ben lemondott tisztségéről, és a tengerentúlon folytatta életét. Berle ismerte és támogatta Eckhardt konföderációra vonatkozó tervét.¹⁷

Romsics Ignác kulcsfigurának nevezi Hamilton Fish Armstrongot (1893–1973), aki a *Foreign Affairs* folyóirat főszerkesztője volt ebben az időszakban, és ebből kifolyólag rendkívül széles kapcsolatrendszerrel rendelkezett.¹⁸ Armstrongot a külügyi vezetők többségénél jobban foglalkoztatta Európa történelme és a kelet-európai államszövetség gondolata, nagy lélegzetvételű memoárjában két fejezetet is szentelt a régió jövőjének.¹⁹ 1918 és 1922 között az Egyesült Államok belgrádi nagykövetségének katonai attaséjaként szolgált. A párizsi béketárgyalásokon nem vett részt, de attaséi megbízatása alatt személyes tapasztalatokat szerzett, és fontos ismeretségeket kötött jó néhány európai politikussal.²⁰ Szintén kulcsszereplő volt Isaiah Bowman (1878–1950) a testületben.²¹ Bowman nemcsak földrajzprofesszor és az Amerikai Földrajzi Társaság alapítója, de az *Inquiry* veteránja, majd a delegáció fő területi szakértőjeként szintén a párizsi béketárgyalások résztvevője volt.²² Wilson elnök (1856–1924) személyesen kérte ki Bowman véleményét a békekonferencia idején, és ragaszkodott hozzá, hogy a küldöttség hazatérésig Párizsban maradjon.²³ Széles látókörrel és egyedülálló ismeretekkel rendelkezett Európáról, párizsi ténykedése alatt pedig kiterjedt ismeretségekre tett szert.

Alakulásakor a Bizottság tagja volt Norman H. Davis (1878–1944), aki ebben az időszakban az Amerikai Vöröskereszt és a Council on Foreign Relations (CFR)²⁴ elnöke volt, és bár a külügyminisztérium állományának nem volt hivatalosan tagja, tanácsadóként szolgált fontos külügyi kérdésekben. Davis is az amerikai delegáció tagja volt Párizsban Wilson elnök pénzügyi tanácsadójaként. 1920-tól 1921-ig külügyminiszter-helyettes, majd különmegbízottként és diplomataként tevékenykedett, és aktívan részt vett a nemzetközi leszerelési tárgyalásokon. Neve Wilson elnök közeli tanácsadójaként lett ismert, és e korszak elveit követve a második világháború időszakában is az amerikai külpolitikai gondolkodás meghatározó tagja maradt.

Ha közelebről megvizsgáljuk a testület összetételét, a tagok között egy fontos tényező rajzolódik ki: sokan Woodrow Wilson elnöksége idején váltak diplomatává, építettek (kül-)

¹⁷ ROMSICS 1992a: 14.

¹⁸ ROMSICS 1992a: 13–14.

¹⁹ ARMSTRONG 1936.

²⁰ LUGLI 2024: 1.

²¹ ROMSICS 1992a: 13.

²² A titulus megnevezése: Chief Territorial Specialist of the American Delegation and Executive Officer of the Section of Economic, Political and Territorial Intelligence.

²³ MARTIN 1980: 90–93.

²⁴ A CFR egy amerikai nonprofit szervezet, amely kulcsszerepet játszott az Egyesült Államok külpolitikai vitáinak és stratégiáinak alakításában, és ma is létezik. Davis elnöki szerepében hozzájárult ahhoz, hogy a szervezet fontos fórumot biztosítson a külpolitikával kapcsolatos kérdések megvitatására, kutatásra és stratégiák kidolgozására, amelyek segíthették az Egyesült Államok nemzetközi pozíciójának erősítését.

politikai karriert, szereztek befolyást, vagy váltak szakmailag elismertté. Ez alól talán csak Sumner Welles külügyminiszter-helyettes volt a kivétel, aki Hull távollétében elnökölte az üléseket. Welles Rooseveltnél közeli tanácsadója volt, és egyben az amerikai külpolitika korának egyik legnagyobb befolyással bíró alakja. 1942-ben kiadott *Time for Decision* című összefoglaló esszéjében s annak címével is azt hangsúlyozta,²⁵ hogy a szövetséges hatalmaknak sürgősen meg kell hozniuk a határozott politikai, katonai és diplomáciai döntéseket a háború utáni világ jövőjének meghatározására. Welles kezdő diplomataként Latin-Amerikával foglalkozott, és ő dolgozta ki a „*Good Neighbor Policy*” („jó szomszédság”) elvét, amely nagy hangsúlyt fektetett az USA és Latin-Amerika közötti gazdasági együttműködés és a kölcsönösen előnyös kapcsolatok fontosságára. Ebből is adódóan szimpatizált azzal az ötlettel, hogy az európai béke egyik összetevője a kelet-európai (és balkáni) államok uniója lehetne.²⁶

Említést kell tennünk egy olyan személyről is, aki nem volt a Bizottság tagja, személye azonban meghatározónak bizonyult az elnök külpolitikai döntéshozatalában. William C. Bullitt (1891–1967) diplomáciai karrierje szintén a párizsi békekonferencia idején indult, amikor Leninnel való titkos tárgyalásait a bolsevik rezsimmel való kapcsolatok normalizálására végül eredménytelenül zárta. 1932-ben ismerkedett meg Roosevelttel, akinek hamarosan barátja és tanácsadója lett. Bullitt 1933 és 1936 között az Egyesült Államok első, Szovjetunióba akkreditált nagykövetségént szolgált, majd 1936-tól 1940-ig párizsi nagykövet volt. Ez az időszak hozta el életében azokat az ismeretségeket, amelyek a kelet-európai régió háború utáni rendezése szempontjából döntő fontosságúak voltak. Az ő közbenjárására adhatta elő Habsburg Ottó az elnöknek az államszövetségre vonatkozó elképzeléseit, és az ismertségből további tervek lettek. Saját visszaemlékezéseit Bullitt nem adta ki könyv formájában, az elnök és közte fennálló szoros viszonyról, közvetlen tanácskozásaikról szóló könyvet a két fél levelezése alapján már a halála után adták ki.²⁷

Emigráns politikusok föderációs tervei a közép-európai régióban

A kelet- és közép-európai nemzetek egyesítését a második világháború folyamán az emigráns politikusok kiemelten támogatták, akik nagy reményeket fűztek az Egyesült Államok hozzájárulásához. Míg Wilson elnök fellépése néhány évvel korábban a kisállamok születését segítette elő, ők abban reménykedtek, hogy a tengerentúli hatalom, mely kezdetben passzív szemlélője volt az európai eseményeknek, aktív alakítója lesz a világháború utáni világrendnek. Mindannyian azért érkeztek a tengerentúlra, hogy kapcsolatrendszerük és befolyásuk segítségével meggyőzzék az amerikai külpolitika befolyásos politikusait, és végső soron Rooseveltnél elnököt saját elképzelésükről. Jelen tanulmányban a Tanácsadó Bizottság Kelet-európai Unióval foglalkozó anyagaiban megjelenő tervek támogatóit mutatom be. Habsburg Ottó és Edvard Beneš egyaránt a *Foreign Affairs* 1942. januári számában mutatta be elképzeléseit.²⁸ Az egymással versengő politikusoknak markánsan eltérő nézeteik voltak arról, miként kellene ki-

²⁵ WELLES 1944.

²⁶ WELLES 1944: 255–256.

²⁷ BULLITT 1972.

²⁸ OTTO 1942: 226–240, BENEŠ 1942: 226–238.

néznie az új közép-európai egységnek. Schweitzer András történész, illetve Habsburg Ottó életrajzírója, Gordon Brook-Shepherd is megjegyzi,²⁹ hogy Habsburg Ottó amerikai útjairól egyelőre kevés forrás áll rendelkezésre. Annyit azonban tudni lehet mind az életrajzból,³⁰ mind a Franklin D. Roosevelt Elnöki Könyvtár elektronikus archívumából is elérhető naptárbejegyzésekből,³¹ hogy az elnök több alkalommal találkozott a főherceggel és családjával.³² A találkozóról a Fehér Ház részéről nem készült emlékeztető, annak tartalma és hangulata a többi résztvevő visszaemlékezéseiből és a további kutatás során ismerhető meg.³³ Habsburg Ottó a közép-európai konföderációt egy olyan államalakulatként képzelte el, amely nemcsak a hitleri Németország feltartóztatására, hanem a tartós fennmaradásra is képes.³⁴

Beneš több évtizedes politikai tevékenységét meghatározta a közép-európai egység megvalósítása iránti törekvés, pályafutása alatt a világháború és a változó körülmények függvényében különböző koncepciók mentén képzelte el Közép-Európa államainak megszervezését.³⁵ A *Foreign Affairs* 1942. januári számában pontokba szedve fejt ki elképzelését, mely szerint a háború utáni Németországnak decentralizált konföderációként kell tovább léteznie, Olaszország szerepét pedig gyengíteni kell a fasiszta uralomban játszott szerepe miatt. Közép-Európa alapját a csehszlovák–lengyel konföderáció jelenti, ezen politikai egység létrejötte Beneš szerint már ténykérdés. Hozzájuk csatlakozik — a háború utáni belső politikai berendezkedésétől függően — Ausztria, Magyarország és Románia. Külön egységet alkot a Balkán Görögország, Jugoszlávia, Albánia és — talán — Románia együttműködésével. Megjegyzi, hogy a Szovjetunióknak szintén szerepet kell játszania az európai rend kialakításában.³⁶ Hosszan értekezik a régió gazdasági együttműködésének fontosságáról, az első világháborút lezáró béke jelentőségéről és a Habsburg-birodalom felbomlásáról. A vázolt koncepció alapján az egyik fő vezérelv számára is az, hogy az új európai rend biztosítsa az újabb háborúhoz vezető okok feloldását. Beneš amerikai kapcsolatrendszere kiterjedt volt, az emigráció időszakában Hamilton Fish Armstrongnak a közbenjárására találkozott Roosevelt elnökkel, de kapcsolatban állt Hull külügyminiszterrel és Welles külügyminiszter-helyettessel is.³⁷ A csehszlovák emigráció megszervezőjeként tevékenykedő politikus aktív propagandatevékenységet folytatott az Egyesült Államokban, amelynek középpontjában a lengyel–csehszlovák konföderáció állt. Az elnökkel folytatott eszmecsere tartalmáról a Beneš-féle visszaemlékezésekből lehet tájékozódni.

A Tanácsadó Bizottság anyagaiban megjelenik Eckhardt Tibor terve is. Eckhardt kigazda politikusként, Horthy Miklós és Teleki Pál megbízásából érkezett az Egyesült Államokba 1941-ben, ahol a magyar emigráció meghatározó alakjává vált. Konföderációs elképzeléseit a bizott-

²⁹ SCHWEITZER 2013: 80.

³⁰ BROOK-SHEPHERD 2003: 234–236.

³¹ Elérhetősége: <http://www.fdrlibrary.marist.edu/daybyday/>

³² „Ütőkártyája — a legjobb az egész pakliban — személyesen Rooseveltnél volt. A királyi menekültek iránt érzett elnöki rokonszenv az Ottó anyjával történt találkozás után tovább mélyült.” BROOK-SHEPHERD 2003: 254.

³³ A főherceg az elnökkel William C. Bullitt amerikai diplomata révén került kapcsolatba, akivel Párizsban ismerkedett meg. Bullitt az elnöki naplóbejegyzések tanúsága szerint legalább egy találkozón ott volt, amely Ottó és az amerikai elnök között zajlott, így a főherceg által felvetett kérdésekben kialakított véleménye minden bizonnyal hatással volt Rooseveltre is.

³⁴ SCHWEITZER 2013: 80.

³⁵ GULYÁS 2008: 7.

³⁶ BENEŠ 1942: 228–229.

³⁷ GULYÁS 2008: 280.

sági dokumentumokból ismerhetjük, melyek szerint Eckhardt tisztán gazdasági együttműködést szorgalmazott.³⁸ Szintén fontos volt számára a biztonsági szempont, a kis népek együttműködésében a túlélést látta.³⁹ Egyesült Államokban töltött éveit Kádár Lynn Katalin monográfiája dolgozza fel. A kötet részletesen bemutatja Habsburg Ottó és Eckhardt együttműködését az emigrációban, valamint Rooseveltt és Hull Közép-Kelet-Európáról alkotott véleményét.⁴⁰

Szerepet kapott a Tanácsadó Bizottság ülésein Milan Hodža, valamint Władysław Sikorski konföderációs terve is. Hodža elképzeléseit az eredetileg 1942-ben Londonban angol nyelven kiadott, majd 2004-ben magyarul is megjelent *Szövetség Közép-Európában — Gondolatok és visszaemlékezések* című tanulmányában⁴¹ foglalta össze. Ahogy azt a magyar kiadás előszavában Pavel Lukac megjegyzi, Hodža egy demokratikus alapokon nyugvó közép-európai föderáció létrehozását szorgalmazta. A bolsevizmussal és a szovjet szándékokkal szembeni gyanakvása végigkísérte politikai pályafutását, ahogyan a demokratikus irányultság, majd az amerikai emigráció éveiben a Beneš külpolitikai irányultságával szembeni ellentét is meghatározó volt a gondolkodásában. Az USA-ban előadásokat tartott a kivándorolt szlovákoknak a háború utáni közép-európai rendezés kérdéseiről.⁴² Javaslat az volt, hogy a szövetség nyolc tagországa, Ausztria, Bulgária, Csehszlovákia, Görögország, Magyarország, Lengyelország, Románia és Jugoszlávia alkosszon közös vámuniót, amelyben a kereskedelem és a külügyek koordinációja valósul meg.⁴³

Władysław Sikorski lengyel politikai és katonai vezetőként 1939-ben a német támadás elől menekülve emigrált. Sikorski világrendről alkotott elképzelését áthatotta az ún. Intermarium-konceptió, amely a Balti-tengertől a Földközi tengerig terjedő területen egyesítette volna a régió országait. Aktívan támogatta a lengyel–csehszlovák együttműködést az emigrációban töltött időszak alatt. Rooseveltnak küldött memorandumát szintén idézi a Schweitzer-tanulmány:

„Egy Közép-Európai Föderáció a Belgrád-Varsó tengelyen fekvő államok biztonságának alapvető feltétele... a föderáció alapvető elemei közé tartozik Lengyelország (Litvániával), Csehszlovákia, Jugoszlávia, Görögország (és Magyarország).”

A fent felsorolt emigráns politikusokhoz hasonlóan egy olyan, náci és szovjet nagyhatalmi fenyegetést egyaránt ellensúlyozó államalakulat létrehozását remélte, amely gazdaságilag is megáll a saját lábán, így képes a régió nemzeteinek szuverenitását biztosítani.⁴⁴

³⁸ SCHWEITZER 2013: 79.

³⁹ Az Amerikai Szláv Kongresszusnak küldött levelét Schweitzer András idézi tanulmányában: „A két világháború közti évek története bebizonyította, hogy a Kárpát-medence népei, illetve, általánosabban, a Közép-Duna völgyben élő népek nem tudják egyedül és önmagukban a létüket biztosítani. Nyugatról és Keletről ellenállhatatlan erők nyomásának kitéve csak úgy tudják függetlenségüket megőrizni, ha felismerik kölcsönös függésüket, és közös erőfeszítéssel új szövetségi rendszert építenek ki, ami elég erős arra, hogy az imperialista behatolásnak ellenálljon. Nem vagyunk egy német Lebensraum része, amelyből a náci terror emberéleteket és készleteket sajtolhat ki rabszolgaságot kínálva cserébe. Politikailag és földrajzilag önálló entitást képezünk, sajátos életformával, amit a közös múlt évszázadai és a létérdekek alakítottak ki. Ezen okokból a Közép-Duna vidék saját rendért kiállt; biztonsága csak független, de egymást kiegészítő nemzeti egységek önkéntes együttműködésén alapulhat.” SCHWEITZER 2013: 79.

⁴⁰ KÁDÁR 2006: 89–102.

⁴¹ HODŽA 2004.

⁴² HODŽA 2004: 24–38.

⁴³ SCHWEITZER 2013: 81.

⁴⁴ SCHWEITZER 2013: 82–83.

Bizottsági elképzelések a Kelet-európai Unióról

A Politikai Albizottság 1942 tavaszán kezdett el érdemben foglalkozni az államszövetség kérdésével. Az 1942. május 9-én keletkezett dokumentum⁴⁵ alapján sokat megtudhatunk a téma nyitott kérdéseiről. Az egyik felmerülő kérdés az volt, hogy az együttműködés tisztán gazdasági vagy politikai-gazdasági jellegű legyen. Norman Davis azon az állásponton volt, hogy egy ilyen szövetségnek kezdetben gazdasági jellegűnek kell lennie, ami egy idő után elősegítené egy szélesebb politikai egység létrejöttét anélkül, hogy erőszakkal kellene beavatkozni. Megfelelőbbnek tartotta a konföderáció, mint a föderáció gondolatát. Többen voltak azon a véleményen, hogy a gazdasági együttműködés nehezen elválasztható a politikai funkcióktól, illetve feltételezi azt. Nagyobb egyetértés mutatkozott a folyamat fokozatosságát tekintve, mindannyian úgy látták, hogy a Duna-menti viszonyok között a folyamatos, egység felé mutató fejlődés lenne a legmegfelelőbb. Alapvető kérdésként merült fel az is, hogy mi fogja kiváltani a lojalitást a létrejövő unió népei számára. Az önállóság feladása a térség országai részéről csak akkor lehetséges, ha a közös érdek garantált, Welles pedig ennek érdekében fontosnak tartotta a jobb életkörülmények és a területi autonómia minél szélesebb körű biztosítását. Megegyeztek abban az elvben, hogy célszerű lenne az államszövetségen belül összetartozó nemzeti csoportok kialakítása, és ennek érdekében a harcok végeztével határkiigazításokra is lehetőség nyílna. A térség államait — amelyek általában „instabilak, politikailag tapasztalatlanok és nacionalisták” — szigorúan meg kell szervezni, Armstrong hozzászólásában ehhez kötötte a tartós európai béke megteremtését. Azon a véleményen volt, hogy az uniónak a lehető legnagyobb területen kellene elhelyezkednie, s működéséhez nemzetközi szervezet nyújthat megfelelő garanciát. Ezen feltételek teljesülése mellett van esély arra, hogy az államszövetség korlátokat szabjon Németországnak, és megakadályozza a német-szláv ellenségeskedés kiújulását.⁴⁶

Júniusra született egy tervezet a Politikai Albizottság keretein belül, amely a létrehozandó államszövetség felépítésének a bizottsági vitákból leszűrhető leírása volt. Ez már kijelentette, hogy egy lazább keretek között együttműködő konföderáció létrehozása a cél, amely Közép- és Kelet-Európa minden államát magában foglalja Oroszország és Németország között, észa- kon Észtországtól nyugaton Ausztriáig és délen Görögorszáig. A térség saját alkotmánya biztosítja majd az etnikai kisebbségek jogait, az elnököt pedig a Politikai Tanács szavazza meg, amelyet minden tagállam két-két küldöttje alkot.⁴⁷ Az aktív tervezés időszakában keletkezett dokumentumok alapján is látszik, hogy az albizottsági tagok a biztonsági és a gazdasági szerepének betöltése alapján alkottak véleményt a Kelet-európai Unióra vonatkozó tervekkel kapcsolatban. A biztonság azt jelentette volna, hogy az államalakulat képes megakadályozni a német és orosz birodalmi ambíciókat, és képes saját biztonságát is megvédeni anélkül, hogy annak megsértése újabb európai háborúhoz vezetne. Kíváncsú lett volna, hogy az unió ön-ellátó legyen, gazdaságilag stabil és a benne élőknek egy jobb életet garantál, ezzel megtámogatva a demokratikus viszonyok megszilárdulását. A Politikai és Gazdasági Albizottságok,

⁴⁵ NA RG 59. Notter File, Box 55. P Minutes-10., May 9., 1942.

⁴⁶ NA RG 59. Notter File, Box 55. P Minutes-10., May 9., 1942.

⁴⁷ NA RG 59. Notter File, Box 55. P Doc-24., June 19., 1942.

valamint a kutatócsoport egészen 1943 végéig vizsgálta a Kelet-európai Unió létrehozásának lehetőségét, egyre inkább az orosz és brit álláspontot, valamint az USA hosszú távú gazdasági érdekeit is szem előtt tartva. A frontvonalak alakulásával egyre kisebb volt a mozgástér a régió jövőjének szabad tervezésére.

Az idő előrehaladtával a Kelet-Európát érintő egyre határozottabb szovjet elképzelések és megnyilvánulások tükrében alakult a Tanácsadó Bizottság állásfoglalása. 1943. május 28-án George Creel amerikai író, újságíró és politikus, aki jó barátságban volt mind Eckhardttal, mind Habsburg Ottóval, elmesélte nekik a Hull külügyminiszterrel folytatott beszélgetését. Hull hangsúlyozta Creelnek, hogy

„Oroszországot mindenképpen bent kell tartanunk a háborúban, hiszen ő viseli a harcok legfőbb terhét. Amerikának [...] ezért el kell fogadni a szovjetek követeléseit”.⁴⁸

1944 elején a legnagyobb dilemma az volt, hogyan fogják értelmezni a szovjetek a kialakítani kívánt befolyási övezet fogalmát. Sokan úgy vélték, hogy a háború utáni gazdasági nehézségei miatt a Szovjetunió nem lesz abban a helyzetben, hogy a kelet-európai államok leigázására és teljes bekebelezésére törekedjen. Ugyanakkor tisztán látták azt, hogy ha meg is valósulhat a kelet-európai államok együttműködéséből valami, akkor az már korántsem az az államszövetség lesz, amelyről a Tanácsadó Bizottság eszmecserét folytatott 1942-ben. A körülmények változását a fogalomhasználat is tükrözte: 1943 második felében már inkább regionális csoportosulásokról (regional groupings) beszéltek,⁴⁹ majd 1944 tavasza után a téma teljesen lekerült a Bizottság napirendjéről.

Összegzés

Az eddigi kutatás során az a felismerés rajzolódott ki, hogy a Kelet-európai Unió gondolata nem egy elszigetelt javaslat volt, hanem szerves része annak a külpolitikai diskurzusnak, amely az Egyesült Államok vezetői köreiben zajlott. A második világháború idején az Egyesült Államok külpolitikai döntéshozói számára Kelet-Közép-Európa jövője komoly dilemmákat vetett fel. Az *Advisory Committee on Post-War Foreign Policy* munkájában született javaslatok, különösen a Kelet-európai Unió terve, olyan geopolitikai megoldásként jelentek meg, amelyek célja a térség stabilitásának megőrzése és a nagyhatalmi befolyás mérséklése volt. A Tanácsadó Bizottság és a vele kapcsolatban álló emigráns politikusok által felvetett konföderációs elképzelések a régió országainak gazdasági és politikai együttműködésére, valamint a nemzetiségi ellentétek feloldására épültek.

A Kelet-európai Unió terve nem vált hivatalos amerikai külpolitikai stratégiává. Ennek oka részben a szovjet és brit érdekek előtérbe kerülése, részben pedig az Egyesült Államok

⁴⁸ Eckhardtot idézi KÁDÁR 2006: 93–94.

⁴⁹ ROMSICS 1992b: 23.

hosszú távú érdekeinek újraértékelése volt. Mégis, ezek az elképzelések rávilágítanak arra, hogy a korszak döntéshozói mennyire komolyan foglalkoztak a háború utáni világrend kérdéseivel.

A jövőbeli kutatás célja, hogy még mélyebben megértsük, milyen tényezők akadályozták meg ezen elképzelések megvalósulását, és hogy milyen további következményekkel járhatott volna a Kelet-európai Unió létrehozása. Az amerikai külpolitikai gondolkodók döntéshozatali mechanizmusának elemzése segíthet jobban megvilágítani a geopolitikai erőter változásait és azokat a döntéseket, amelyek a régió történelmét véglegesen formálták.

Szakirodalom

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

NA RG 59. Notter File, Box 55., P Minutes-10., May 9., 1942.

NA RG 59. Notter File, Box 55., P Doc-24., June 19., 1942.

SZAKIRODALOM

ARMSTRONG, Hamilton Fish

1936 *Peace and counterpeace: America's foreign policy*. Harper & Brothers.

BENEŠ, Edvard

1942 The organization of postwar Europe. *Foreign Affairs* 20/2, 226–238.
<https://doi.org/10.2307/20029146>

BROOK-SHEPHERD, Gordon

2003 *Habsburg Ottó — életrajz*. Miskolc: Z-Press.

BULLITT, O. H. — KENNAN, George Frost (szerk.)

1972 *For the President: Personal and secret. Correspondence between Franklin D. Roosevelt and William C. Bullitt*. Boston: Little, Brown and Company.

GLANT Tibor

2020 Az Inquiry és a párizsi békekonferencia: Az amerikai béke-előkészületek és Magyarország sorsa, 1917–1920. *Kisebbségvédelem* 1/2, 89–128.

GULYÁS László

2008 *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság*. Máriabesnyő-Gödöllő: Attraktor Kiadó.

HODŽA, Milan

2004 *Szövetség Közép-Európában — Gondolatok és visszaemlékezések*. Pozsony: Kalligram.

HULL, Cordell

1948 *The memoirs of Cordell Hull*. New York: The Macmillan Company.

KÁDÁR LYNN Katalin

2006 *Eckhardt Tibor amerikai évei 1941–1972*. Budapest: L'Harmattan.

LAPTOS, J. — MISZTAL, M.

2002 *American debates on Central European Union, 1942–1944*. Brussels: P. I. E.-Peter Lang S. A., Presses Interuniversitaires Européennes.

LUGLI, Matteo

2024 Hamilton Fish Armstrong and Yugoslavia: How an Internationalist's Idea of a New State Made Interwar-Era Foreign Affairs — and Foreign Affairs. *Modern American History* 7/1, 1–23.

MARTIN, Geoffrey J.

1980 *The Life and Thought of Isaiah Bowman*. Hamden (Connecticut): Archon Books.

NIELSON, J. M. (szerk.)

2000 *Paths not taken: Speculations on American foreign policy and diplomatic history, interests, ideals, and power*. Praeger Studies in Diplomacy and Strategic Thought Series. Westport (Connecticut): Praeger Studies.

NOTTER, Harley P.

1949 *Postwar foreign policy preparation, 1939–1945*. Washington D.C.: U.S. Department of State.

OTTO of Austria

1942 Danubian reconstruction. *Foreign Affairs* 20/2, 226–240.

PRATT, John W.

1966 The Ordeal of Cordell Hull. *The Review of Politics* 28/1, 76–98.
<https://doi.org/10.1017/S0034670500005957>

ROMSICS Ignác

1992a *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról*. Gödöllő: Typovent.

1992b *Wartime American plans for a new Hungary: Documents from the U.S. Department of State, 1942–1944*. New York: Columbia University Press.

SCHWEITZER András

2013 Öt emigráns ötletel: Edvard Beneš, Eckhardt Tibor, Habsburg Ottó, Milan Hodža és Władysław Sikorski konföderációs terve a második világháború idején. In BAL-LABÁS Dániel (szerk.): *Doktorandusz hallgatók I. konferenciája, 2012. május 9*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola Liceum Kiadó (<https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5511/> Elérés: 2025. január 13.)

2018 Ideas for Containment? World War Two American and British Confederation Plans for Postwar East-Central Europe. *MTA Law Working Papers* 2018/8. (<https://real.mtak.hu/121668> Elérés: 2025. január 13.)

WELLES, Sumner

1944 *The Time for Decision*. New York–London: Harper & Brothers.

Abstract

After the outbreak of the Second World War, the leadership of the United States sought to answer the question of what kind of world order would best reflect American ideals and serve American interests. Learning from the failures of the Versailles peace settlement that followed the First World War, U.S. foreign policy thinkers envisioned the creation of a more comprehensive and functional international system. Within the State Department, they established an internal advisory body — the Advisory Committee on Post-War Foreign Policy — to formulate postwar planning. In this study, I examine the plan that emerged within the committee for the creation of an East European Union, along with potential research directions related to it. The idea of a federation of Central and Eastern European countries was supported not only by émigré European politicians but also considered worthy of endorsement by several influential American foreign policy thinkers. However, the idea proved controversial and ultimately remained underdeveloped, fading away before it could become part of official U.S. foreign policy strategy. Yet the course of twentieth-century European history suggests that this question merits closer attention and deeper engagement with the relevant sources, particularly as debates over the United States' role in European security and conflict resolution are likely to continue into the future. My primary aim is to contribute to a better understanding of how the Central and Eastern European region was perceived in American policymaking — and how the region responded in turn. Ultimately, this study explores paths not taken in the development of American policy — unrealized alternatives that may offer new perspectives on the history of the region.